

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Ιστορία

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Κάθε αντίτυπο φέρει την υπογραφή του συγγραφέα

Σειρά: Γενικό Λύκειο – Θεωρητικές Επιστήμες
Ιστορία Γ' Λυκείου – Θεωρητική Κατεύθυνση
Δημήτρης Μαλέσης

Υπεύθυνος Έκδοσης: Θεόδωρος Πενέσης
Γλωσσική Επιμέλεια: Ελεάννα Λαμπάκη
Σχεδιασμός Εξωφύλλου: Ιάκωβος Γαβαλάς

Copyright 2009 © ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΥΚΑΜΙΣΑΣ, Δημήτρης Μαλέσης
για την ελληνική γλώσσα σε όλον τον κόσμο

ISBN: 978-960-6881-02-2

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο, μέσο και μέθοδο αναδημοσίευση, αναπαραγωγή, μετάφραση, διασκευή, θέση σε κυκλοφορία, παρουσίαση, διανομή και η εν γένει πάσης φύσεως χρήση και εκμετάλλευση του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμηματικά, καθώς και της ολικής αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου (στοιχειοθεσία, σελιδοποίησης κ.λπ.) και του εξωφύλλου του, σύμφωνα με τις διατάξεις της υπάρχουσας νομοθεσίας περί προστασίας πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων περιλαμβανομένων και των σχετικών διεθνών συμβάσεων.

Σωτήρος και Αλκιβιάδου 132, Τ.Κ. 185 35 Πειραιάς
τηλ.: 210 4112507, fax: 210 4116752
url: www.poukamisas.gr, e-mail: publications@poukamisas.gr

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΛΕΣΗΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Ιστορία

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

πρόλογος

Το παρόν σχολικό βοήθημα απευθύνεται στους μαθητές και τις μαθήτριες της Γ΄ Λυκείου που ακολουθούν τη θεωρητική κατεύθυνση και αποσκοπεί, στο μέτρο του δυνατού, να διευκολύνει τους υποψήφιους για την καλύτερη δυνατή προετοιμασία τους ενόψει των πανελλαδικών εισαγωγικών εξετάσεων.

Ως προς τη *δομή* του βιβλίου, επισημαίνονται τα εξής: ακολουθείται η δομή και παρατίθεται η *ύλη* του σχολικού βιβλίου, γιατί οποιαδήποτε παρέκκλιση θα απέβαινε σε βάρος των υποψηφίων, εφόσον η εμπειρία έχει αποδείξει ότι αυτά που ζητούνται στις εξετάσεις αντιστοιχούν –αυστηρά μάλιστα– σε όσα το συγκεκριμένο εγχειρίδιο αναφέρει. Από την άποψη αυτή, η αποστήθιση της εξεταστέας ύλης φαίνεται να αποτελεί ακόμη μονόδρομο, όπως ομολογείται, εξάλλου, από διδάσκοντες και διδασκόμενους. Για τη διευκόλυνση, λοιπόν, των μαθητών επιχειρήθηκε κάποια διαφορετική παραγραφοποίηση, με πλαγιότιτλους έτσι ώστε η ύλη να καταστεί πιο εύληπτη. Να σημειωθεί ότι η ύλη που συμπεριλήφθηκε στο ανά χείρας βιβλίο αφορά όλες τις θεματικές ενότητες οι οποίες από τη σχολική χρονιά 1999-2000 αποτέλεσαν το αντικείμενο εξέτασης κατά τις εισαγωγικές εξετάσεις. Σε πολλά από τα θέματα υπάρχουν στο τέλος οι αναγκαίες «*διευκρινίσεις*», με τις οποίες παρατίθενται ορισμένες πρόσθετες πληροφορίες για την καλύτερη κατανόηση του ιστορικού ζητήματος ή εκφράζονται κάποιες διαφωνίες ως προς την προσέγγιση που έγινε από τους συγγραφείς των κεφαλαίων.

Ακολουθούν *ερωτήσεις*, οι οποίες καλύπτουν όλη την ύλη, καθώς επίσης και οι *απαντήσεις* τους στο τέλος του βιβλίου. Οι ερωτήσεις είναι ανοικτού τύπου, όπως δίνονται στους εξεταζόμενους στη λεγόμενη «Ομάδα Α» του διαγωνίσματος. Κατόπιν, παρατίθεται η απάντηση και ο σχολιασμός των *ιστορικών πηγών* που περιλαμβάνει το σχολικό βιβλίο, είτε αυτές αφορούν μαρτυρίες και στατιστικούς πίνακες, είτε πρωτογενείς και δευτερογενείς προσεγγίσεις σε ένα ιστορικό θέμα. Ως προς το ζήτημα των ιστορικών πηγών, επειδή παρατηρείται το φαινόμενο να αναπαράγονται και να δίνονται στους μαθητές παραθέματα από έναν ασφυκτικά περιορισμένο αριθμό βιβλίων ή όσα υπέδειξε ή πρότεινε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, στο παρόν βοήθημα προστέθηκε στο τέλος κάθε κεφαλαίου ένας –ικανοποιητικός θέλουμε να πιστεύουμε– αριθμός *ιστορικών πηγών για εξάσκηση*. Προφανώς ήταν αδύνατο να συμπεριληφθούν σ' ένα βιβλίο οι απαντήσεις αυτών των ιστορικών πηγών, ωστόσο οι μαθητές, με τη βοήθεια των καθηγητών τους, θα ήταν χρήσιμο να επιχειρήσουν να απαντήσουν για την καλύτερη δυνατή προετοιμασία τους. Απαντημένες είναι οι *πρόσθετες ιστορικές πηγές*, που συνοδεύουν κάθε επιμέρους θέμα που πραγματεύονται τα κεφάλαια.

Στο τέλος κάθε κεφαλαίου υπάρχουν τα *κριτήρια αξιολόγησης*, με τα οποία οι υποψήφιοι μπορούν να διαπιστώσουν το βαθμό ετοιμότητάς τους και το κατά πόσο έχουν αφομοιώσει επαρκώς την ύλη. Τα συγκεκριμένα διαγωνίσματα είναι ωριαία ή τρίωρα, έχουν προσαρμοσθεί στο πνεύμα των εισαγωγικών εξετάσεων, οι δε απαντήσεις τους βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου. Επίσης, στο τέλος του κάθε κεφαλαίου υπάρχει *χρονολογικός πίνακας*, με τις χρονολογίες και τις ημερομηνίες που αναφέρονται στο σχολικό βιβλίο. Οι συγκεκριμένοι πίνακες μπορούν να χρησιμεύσουν στις επανα-

λήψεις κατά την προετοιμασία των μαθητών ή να τους... προσανατολίσουν στον ιστορικό χρόνο. Για την τελευταία επανάληψη οι υποψήφιοι μπορούν να δοκιμάσουν να απαντήσουν στις επαναληπτικές ερωτήσεις που υπάρχουν στο τέλος του βιβλίου.

Στο σημείο αυτό να επιτραπεί μία επισήμανση: στο μάθημα της Ιστορίας, ως αποτέλεσμα χρόνιων προβλημάτων και μίας στενής και αποσπασματικής προσέγγισης του γνωστικού αντικείμενου, οι μαθητές –υποψήφιοι για τις ανώτατες και ανώτερες σχολές– αδυνατούν να προσδιορίσουν χρονικά βασικά ιστορικά γεγονότα.

Με αφορμή την τελευταία διαπίστωση, ας γίνει ανεκτή και η κατάθεση ενός προβληματισμού, ο οποίος απορρέει από την εικοσιπεντάχρονη διδακτική εμπειρία του γράφοντος. Το ποσοστό των μαθητών που αποτυγχάνουν κάθε χρόνο στις εισαγωγικές εξετάσεις στο μάθημα της Ιστορίας είναι μεγάλο. Ας θεωρήσουμε, λοιπόν, ότι οι συγκεκριμένοι υποψήφιοι φάνηκαν αμελείς ή οκνηροί, όταν έπρεπε να προετοιμαστούν! Οι άλλοι; Αυτοί που κατακτούν έναν καλό βαθμό ή, ακόμη, το «άριστα» το οφείλουν στην αγάπη τους για το συγκεκριμένο μάθημα; Ή, ακόμη περισσότερο, γνωρίζουν βασικά στοιχεία της (νεοελληνικής, ας πούμε) ιστορίας; Έχουν κατορθώσει να κατανοήσουν «σε βάθος τα ιστορικά ζητήματα και την πολυπλοκότητά τους» ή έχουν αποκτήσει «κριτική στάση» απέναντι σε πρόσωπα και πράγματα του ιστορικού γίνεσθαι, όπως αισιόδοξα επιτάσσει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο; Άπαγε της αφελείας! Οι μαθητές στη Γ' Λυκείου –εννοώ τους επιμελείς– έχουν ένα δίλημμα: να προσεγγίσουν τα «θέματα της Νεοελληνικής Ιστορίας» με θετική διάθεση και να «γνωρίσουν» ή να προσαρμοσθούν στην προκρούστεια λογική των εισαγωγικών; Εννοείται ότι η απάντηση είναι η γνωστή σε όλους. Κι ακόμη, όταν καλούνται να εξειδικευτούν σε «θέματα» ως προαπαιτούμενο (πρέπει να) υπάρχει η γενικότερη γνώση του ιστορικού πλαισίου. Αυτό που ονομάζεται, ας πούμε, «Ιστορία Γενικής Παιδείας». Και εδώ το απαντητικό σχόλιο το αφήνω για τους μαθητές και τους συναδέλφους διδάσκοντες. Επιπλέον, οι μαθητές είναι υποχρεωμένοι να αναλώσουν υπερπολύτιμο χρόνο στην εκμάθηση λεπτομερειών, οι οποίες όχι μόνο δεν προσθέτουν τίποτα στη μαθησιακή διαδικασία, αλλά δοκιμάζουν τις ψυχικές αντοχές τους. Αλήθεια, πόση αξία έχει να γνωρίζει κανείς τη «στατιστική του Παναρέτου» για τις 1890 εκκλησίες του Πόντου ή τα 1647 παρεκκλήσια (σ. 248 σχ. βιβλίου); Προλαβαίνω τον αντίλογο που λέει ότι τέτοιες λεπτομέρειες δεν απαιτούνται από τους υποψηφίους. Απαντώ: πρώτον, οι υποψήφιοι που επιδιώκουν υψηλή βαθμολογία, νιώθοντας δικαιολογημένα ανασφαλείς, αποστηθίζουν και τέτοιου είδους λεπτομέρειες, οι οποίες εξάλλου βρίθουν στο σχολικό εγχειρίδιο. Δεύτερον, οι εξεταστές έκριναν σκόπιμο να απαιτήσουν, για παράδειγμα, από τους μαθητές να γνωρίζουν ότι στο πλαίσιο της αστικής αποκατάστασης των προσφύγων «προκρίθηκε το σύστημα της ανέγερσης μικρών κατοικιών, μονοκατοικιών/διπλοκατοικιών/τετρακατοικιών (τριπλοκατοικίες άραγε υπήρχαν;), μονώροφων ή διώροφων με ένα ή δύο δωμάτια, κουζίνα και τους αναγκαίους βοηθητικούς χώρους» (σ. 158 σχ. βιβλίου). Γνωρίζοντας ότι στο πλαίσιο ενός σχολικού βοηθήματος δεν είναι δυνατό να τεθούν, ούτε καν υπαινικτικά, ανάλογα, λοιπόν, ζητήματα, περιορίζομαι μόνο στις ευχαριστίες μου.

Θα ήθελα, λοιπόν, να ευχαριστήσω τον Χρήστο Τούμπουρο, για την πρώτη, αρχική συνεργασία που είχαμε για τη συγγραφή του παρόντος σχολικού βοηθήματος. Κυρίως, όμως, τους μαθητές και τις μαθήτριες, επιμελείς και μη, με τους οποίους όλα αυτά τα χρόνια μοιράζομαι τις αγωνίες και τις ανησυχίες τους. Ελπίζω το παρόν πόνημα να σταθεί – ένας ελάχιστος έστω – αρωγός στην προσπάθειά τους, με την παράκληση να μου συγχωρέσουν τυχόν λάθη και παραλείψεις που θα συνατήσουν.

Δημήτρης Μαλέσης
Δεκέμβριος 2008

Περιεχόμενα

Πρόλογος	5
ΜΕΡΟΣ 1: Από την αγροτική οικονομία στην αστικοποίηση	
Εισαγωγή	13
α. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ	15
1. Τα δημογραφικά δεδομένα	15
2. Οι παραγωγικές δυνάμεις μέσα και έξω από την Ελλάδα και η «Μεγάλη Ιδέα»	23
β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ	26
1. Το εμπόριο	26
2. Η εμπορική ναυτιλία	30
3. Η διανομή των εθνικών κτημάτων	36
4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων	41
5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος	44
6. Η βιομηχανία	49
7. Τα δημόσια έργα	52
8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων	56
9. Τα εθνικά δάνεια	59
10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (ΔΟΕ)	63
11. Το εξωελλαδικό κεφάλαιο	66
Κριτήριο Αξιολόγησης 1	74
Κριτήριο Αξιολόγησης 2	76
Ιστορικές πηγές για εξάσκηση	78
γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ	88
1. Το αγροτικό ζήτημα	88
2. Τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος	93
3. Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες κατά την περίοδο 1910-1922	97

4. Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος	102
5. Η οικονομική ζωή κατά την περίοδο 1922-1936	107
6. Η ελληνική οικονομία κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου	107
7. Οι μεγάλες επενδύσεις	109
8. Η Τράπεζα της Ελλάδος	113
9. Η κρίση του 1932	115
Κριτήριο Αξιολόγησης 3	120
Κριτήριο Αξιολόγησης 4	121
Ιστορικές πηγές για εξάσκηση	124

ΜΕΡΟΣ 2: Η διαμόρφωση και λειτουργία των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα (1821-1936)

α. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ (1821-1843)	135
1. Πελατειακά δίκτυα επί τουρκοκρατίας	135
2. Η διαμόρφωση νέων δεδομένων κατά την Επανάσταση	136
3. Τα πρώτα ελληνικά κόμματα	138
4. Τα κόμματα ως εκφραστές του πνεύματος της εποχής	141
β. ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ (1844-1880)	146
1. Το σύνταγμα του 1844	146
2. Η παρακμή των «ξενικών» κομμάτων κατά την περίοδο της συνταγματικής μοναρχίας	153
3. «Η νέα γενιά»	158
4. Η Εθνοσυνέλευση του 1862-1864	161
γ. ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ (1880-1909)	168
1. Η εδραίωση του δικομματισμού	168
2. Η οργάνωση των κομμάτων κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα	173
3. Από τη χρεοκοπία στο στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί (1893-1909)	179
δ. ΑΝΑΝΕΩΣΗ – ΔΙΧΑΣΜΟΣ (1909-1922)	186
1. Το κόμμα των Φιλελευθέρων	186
2. Τα αντιβενιζελικά κόμματα	195
3. Τα αριστερά κόμματα	198
4. Ο εθνικός διχασμός (1915-1922)	201
5. Το Σοσιαλιστικό κόμμα	207

ε. ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ (1923-1936)	211
1. Οι συνέπειες της Μικρασιατικής καταστροφής	211
2. Τα κόμματα από το τέλος του Μικρασιατικού πολέμου μέχρι τη δικτατορία του Ι. Μεταξά	214
Κριτήριο Αξιολόγησης 1	221
Κριτήριο Αξιολόγησης 2	222
Κριτήριο Αξιολόγησης 3	224
Κριτήριο Αξιολόγησης 4	226
Ιστορικές πηγές για εξάσκηση	228

ΜΕΡΟΣ 3: Το Προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα (1821-1930)

Πρόσφυγες στην Ελλάδα κατά το 19ο αιώνα. Εισαγωγή	253
γ. Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ (1833-1862)	255
1. Η πρόνοια για τους πρόσφυγες κατά την Οθωνική περίοδο	255
2. Η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων	256
Πρόσφυγες στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα. Εισαγωγή	259
α. ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1914-1922	261
1. Ο διωγμός του 1914 (ο πρώτος διωγμός)	261
2. Άλλα προσφυγικά ρεύματα	264
3. Η περίθαλψη (1914-1921)	267
4. Η παλιννόστηση	268
β. Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ	273
1. Η έξοδος	273
2. Το πρώτο διάστημα	275
3. Η σύμβαση της Λοζάνης και η ανταλλαγή των πληθυσμών	278
γ. Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	282
1. Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ)	282
2. Η αγροτική αποκατάσταση	287
3. Η αστική αποκατάσταση	289
δ. Η ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	293
1. Η αποζημίωση των ανταλλαξίμων	293
2. Η ελληνοτουρκική προσέγγιση	294

ε. Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	298
1. Η ενσωμάτωση των προσφύγων	298
2. Οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων	301
Κριτήριο αξιολόγησης 1	308
Κριτήριο αξιολόγησης 2	310
Κριτήριο αξιολόγησης 3	311
Ιστορικές πηγές για εξάσκηση	312

ΜΕΡΟΣ 4: Το κρητικό ζήτημα από διπλωματική άποψη κατά το 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα

ε. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	335
1. Η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας	335
2. Η περίοδος της δημιουργίας	336
3. Τα πρώτα νέφη	337
4. Η επανάσταση του Θερίσου (1905)	340
5. Η αρμοστεία του Αλέξανδρου Ζαΐμη (1906-1908)	347
6. Η κατάλυση της Αρμοστείας στην Κρήτη. Το πρώτο ενωτικό Ψήφισμα των Κρητών	350
7. Τα γεγονότα των ετών 1909-1913	350
8. Η μετάκληση του Βενιζέλου στην Αθήνα και οι επιπτώσεις στο Κρητικό Ζήτημα	351
9. Η οριστική λύση του Κρητικού Ζητήματος	352
Κριτήριο Αξιολόγησης 1	357
Κριτήριο Αξιολόγησης 2	358
Ιστορικές πηγές για εξάσκηση	361

ΜΕΡΟΣ 5: Παρευξίνιος ελληνισμός

δ. Ο ΠΑΡΕΥΞΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟ 19ο ΚΑΙ 20ό ΑΙΩΝΑ	371
1. Οικονομική και πνευματική ανάπτυξη	371
2. Αγώνες για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας (1917-1922)	376
3. Η μεθοδευμένη εξόντωση (γενοκτονία) των Ελλήνων του Πόντου	379
Ιστορικές πηγές για εξάσκηση	384
Επαναληπτικές ερωτήσεις	388
Απαντήσεις των ερωτήσεων και των κριτηρίων αξιολόγησης	401
Βιβλιογραφία	435

*Από την αγροτική
οικονομία
στην αστικοποίηση*

Τ
Σ
Ο
Θ
Ξ
Ν
Μ
έρος

εισαγωγή

- 1830:** Το ανεξάρτητο νεοελληνικό κράτος άρχισε την ιστορική του πορεία με την υπογραφή του πρωτοκόλλου του Λονδίνου της 22ας Ιανουαρίου / 3ης Φεβρουαρίου 1830.
- 1833:** Εγκατάσταση της βαυαρικής δυναστείας στην Ελλάδα. Αρχή της ανοικοδόμησης και της οικονομικής ανάπτυξης του ελληνικού κράτους.

Προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα

- α.** Η αποκατάσταση των ζημιών, τις οποίες είχε προκαλέσει ο πολυετής πόλεμος και η αναρχία που ακολούθησε κατά την περίοδο μεταξύ Σεπτεμβρίου 1831 και Ιανουαρίου 1833.
- β.** Στον οικονομικό χώρο οι δομές και οι λειτουργίες της κοινωνίας ήταν απαρχαιωμένες.
- γ.** Τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης ζούσαν στη βιομηχανική επανάσταση, ενώ η Ελλάδα βρισκόταν ακόμη στην Ανατολή...
- δ.** Η βιομηχανία ήταν ανύπαρκτη. Οι μεταφορές διεξάγονταν με πρωτόγονα μέσα. Οι καλλιέργειες γίνονταν με αρχέγονες μεθόδους.

εισαγωγή

α. Η ελληνική οικονομία μετά την επανάσταση

1. Τα δημογραφικά δεδομένα

A. Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

- Ως προς τα όρια του κράτους η Ελλάδα, φτωχή χώρα με απαρχαιωμένες παραγωγικές δομές, ήταν μικρή σε έκταση και ολιγάνθρωπη.
- Τα βόρεια σύνορα ήταν στη γραμμή Αμβρακικού- Παγασητικού. Ο κορμός της χώρας ήταν η Ρούμελη και ο Μοριάς και από τα νησιά κατείχε μόνο τις Βόρειες Σποράδες και τις Κυκλάδες. Το **1864** προστέθηκαν τα Ιόνια νησιά, ενώ το **1881** προσαρτήθηκαν Θεσσαλία και Άρτα.
- Ως προς την **πυκνότητα** του πληθυσμού: Το **1828** υπήρχαν 15 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, ενώ το **1911**, 43 κάτοικοι.
- **Τόπος και άνθρωποι ήταν εξαντλημένοι**, εξαιτίας της υπερβόσκησης, της υλοτομίας και της αγρανάπαυσης.

Αργότερα, η αύξηση του πληθυσμού υπήρξε ουσιαστική, τα διάφορα, όμως, προβλήματα εμπόδιζαν την πλήρη δημογραφική εξέλιξη. Ωστόσο, οι οικονομικές δυνατότητες παρέμεναν περιορισμένες και τα παραγωγικά πλεονάσματα πενιχρά.

Ο αποκλεισμός που επέβαλαν Άγγλοι και Γάλλοι το 1854, κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, προκάλεσε πείνα, αρρώστιες και ανθρώπινες απώλειες.

B. ΟΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

- Με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και φτωχά παραγωγικά μέσα σε κάθε κρίση διαπιστώνονταν οι μικρές δυνατότητες της χώρας. Χαρακτηρι-

στικό παράδειγμα ο μικρός βαθμός αστικοποίησης, που δε θύμιζε σε τίποτα τις μεγάλες πόλεις της Δύσης με τη βιομηχανική, εμπορική και χρηματιστική κίνηση. Γι αυτό και η **εσωτερική μετανάστευση** δε στόχευε αποκλειστικά σε εγκατάσταση στον αστικό χώρο.

- Παρατήρηθηκε **εξωτερική μετανάστευση** προς: τα λιμάνια της Ανατ. Μεσογείου, τη Μαύρη Θάλασσα, το Δούναβη, τη Νότια Ρωσία, τη Μικρά Ασία, την Αίγυπτο και την Αμερική, εξαιτίας κυρίως της σταφιδικής κρίσης.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

«**Το 1864 προστέθηκαν τα Ιόνια νησιά και το 1881 η Θεσσαλία**». Με το πρωτόκολλο της 24ης Μαΐου 1881 προσαρτήθηκε η περιοχή της Άρτας και η Θεσσαλία, εκτός από την επαρχία της Ελασσόνας. Επίσης, με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (1η Αυγούστου 1863) παραιτείται η Μεγάλη Βρετανία από την κατοχή των Επτανήσων. Στις 21 Μαΐου 1864 τα Επτάνησα προσαρτήθηκαν επίσημως στην Ελλάδα.

Αγρανάπαυση: η τεχνική της σκόπιμης διακοπής της καλλιέργειας ενός αγρού επί ένα χρονικό διάστημα, ώστε να ανακτήσει την παραγωγική του δύναμη.

Δημογραφική εξέλιξη: εν προκειμένω υπονοείται η αύξηση του πληθυσμού.

Υλοτομία: η κοπή δένδρων με σκοπό την εκμετάλλευσή τους.

Χέρσα χωράφια: ακαλλιέργητα χωράφια.

Για τον Κριμαϊκό Πόλεμο βλ. και σ. 75, σχ. βιβλίο, Έκδοση Η΄, 2006

Για τη μετανάστευση βλ. και σ. 41, 48-49, σχ. βιβλίο, Έκδοση Η΄, 2006

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς διαμορφώθηκαν τα σύνορα της Ελλάδας από την εποχή της ανεξαρτησίας μέχρι και το 1881;
2. Ποια εικόνα παρουσίαζε η ελληνική ύπαιθρος τα πρώτα χρόνια μετά την ανεξαρτησία;
3. Ποιες ήταν οι συνέπειες για την Ελλάδα του ναυτικού αποκλεισμού από τους Άγγλο-Γάλλους το 1854;
4. Τι γνωρίζετε για την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση των Ελλήνων κατά το 19ο αιώνα;

Πηγές

1. Να σχολιάσετε το παράθεμα: Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας στην αυγή της ανεξαρτησίας (σ. 11 σχ. βιβλίου).

▶ Απάντηση

Κυριαρχεί ο συναισθηματικός λόγος

- Έλλειψη στοιχειώδους υποδομής. («Ερείπια...Μάταια αναζητούμε τις πόλεις, ούτε χωριά δεν υπάρχουν!»). Επόμενο ήταν, μετά από έναν τιτά-νιο απελευθερωτικό αγώνα.
- Η αγροτική παραγωγή ήταν ανύπαρκτη.
- Η καταστροφή ήταν τέτοια, ώστε δεν μπορεί να μιλήσει κανείς για «προηγούμενη διοίκηση». Γενικά, αντιπαράθετει επίμονα το αρχαίο κλέος στην πραγματικότητα του 19ου αιώνα. Αποκύημα του διάχυτου ευρωπαϊκού ρομαντισμού και της αρχαιολατρίας που κυριαρχούσε ακόμη στη Δύση. Φανερές οι ψευδαισθήσεις για το ελληνικό κράτος.

Συμπέρασμα: Η όποια ανάπτυξη του κράτους έπρεπε να αρχίσει από μηδενική βάση.

Το έργο ήταν γιγάντιο, γιατί:

- Ο πληθυσμός ήταν μικρός.
- Λίγοι μπορούσαν να επανδρώσουν τον κρατικό μηχανισμό.
- Λίγοι έχουν τις γνώσεις και τις ικανότητες να διδάξουν και γενικά να «δημιουργήσουν έθνος». (Προφανώς ο συγγραφέας υπονοεί να «δημιουργήσουν κράτος» και όχι έθνος. Έθνος είναι λαός που έχει κοινή καταγωγή, γλώσσα, παράδοση, πολιτισμό και εθνική συνείδηση. Κράτος είναι λαός μονίμως εγκατεστημένος σε ορισμένη χώρα οργανωμένος, που ασκεί αυτοδύναμη εξουσία.)

Επομένως, το έργο αυτό είναι υπόθεση «γιγάντων». Ούτε μπορούμε να αποδώσουμε ευθύνες καθυστέρησης, πολύ περισσότερο δεν μπορεί να γίνει καμιά σύγκριση με τη Δύση. Κανένα κράτος της Δύσης δεν πέτυχε, σε λίγα χρόνια, τέτοιο θαύμα.

2. Να ερμηνεύσετε της αυξομειώσεις της έκτασης και του πληθυσμού της Ελλάδας κατά την περίοδο 1838-1936 (σ. 13 σχ. βιβλίου).

▶ Απάντηση

Ως προς την έκταση

1838: Ό,τι όριζε το πρωτόκολλο ανεξαρτησίας του Λονδίνου της 18 / 30 Αυγούστου 1832.

1851: Καμία μεταβολή.

1871: Το 1864 είχαν ενσωματωθεί τα Επτάνησα.

- 1881:** Προσαρτήθηκε η περιοχή της Ηπείρου, ανατολικά του Αράχθου, και η Θεσσαλία, εκτός από την επαρχία της Ελασσόνας.
- 1901:** Έχουμε μικρή μείωση της έκτασης (από 63.606 τετρ. χλμ. σε 63.211), εξαιτίας του «ατυχούς» πολέμου (1897).
- 1914:** Με τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων και κυρίως με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913) στην Ελλάδα περιήλθαν η Ήπειρος, η Μακεδονία, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και η Κρήτη.
- 1920:** Η επέκταση της χώρας οφείλεται στη συνθήκη του Νειγύ (14 Νοεμβρίου 1919) και των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920).
- 1928:** Η μείωση της έκτασης πραγματοποιήθηκε με τη συνθήκη της Λοζάνης (24 Ιουλίου 1923). Η Ελλάδα έχασε τα νησιά Ίμβρο, Τένεδο, καθώς και την Ανατολική Θράκη.

Ο πληθυσμός

1. Ο πληθυσμός αυξανόταν με γρήγορους ρυθμούς, χωρίς ποτέ να εξαντλούνται τα περιθώρια δημογραφικής εξέλιξης σε μια τόσο αραιοκατοικημένη χώρα. Αυτό φαίνεται και από την αύξηση του πληθυσμού κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 1838 μέχρι και 1851, που ο πληθυσμός αυξήθηκε από 752.000 σε 1.015.000, χωρίς να αυξηθεί καθόλου η έκταση.
2. **Από το 1851 μέχρι και το 1871** έχουμε αύξηση του πληθυσμού, η οποία οφείλεται, κυρίως, στην προσάρτηση των Ιονίων Νήσων (1864).
3. **1871-1881:** Το 1881 προσαρτήθηκε η περιοχή της Άρτας και η Θεσσαλία, εκτός από την επαρχία της Ελασσόνας.
4. **1881-1901 και 1901-1911:** Παρά τη μικρή μείωση της έκτασης («ατυχής» πόλεμος 1897) και τη μετανάστευση, ο πληθυσμός αυξήθηκε.
5. **1911-1914:** Η αύξηση οφείλεται στο γεγονός ότι με τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων προσαρτήθηκαν στην Ελλάδα η Μακεδονία, η Ήπειρος, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και η Κρήτη. (Βλ. και σ. 49 σχ. βιβλίου.)
6. **1914-1920:** Η χώρα με τη συνθήκη του Νειγύ (14 Νοεμβρίου 1919) και των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920) επεκτάθηκε και, επομένως, αυξήθηκε και ο πληθυσμός.
7. **1920-1928 και 1928-1936:** Παρά το γεγονός ότι η χώρα συρρικνώθηκε εδαφικά, εντούτοις όμως ο πληθυσμός αυξήθηκε, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού προσφύγων (1.230.000 Έλληνες χριστιανοί και 45.000 Αρμένιοι, σχ. βιβλίο, σ. 51), που ήρθαν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή.